

Складні сполучникові речення з асиметрією форми й змісту як периферія синтаксичної підсистеми сучасної української мови

Полозова Олена Олександрівна

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
кафедра українознавства і лінгводидактики, викладач, Україна*

Анотація. У статті окреслено типові прояви кількісної та якісної асиметрії форми та змісту на рівні складних сполучникових конструкцій сучасної української мови. Проаналізований матеріал переконує в поширеності формально-змістової невідповідності в синтаксисі складно сполучникового речення й доводить потребу в цілісному й усебічному дослідженні цього феномену на синтаксичному рівні системи української мови в цілому.

Ключові слова: складне сполучникове речення; кількісна асиметрія; якісна асиметрія; модус; диктум; структурна схема речення.

УДК 811.161

LCC Subject Category: P1-1091

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-5>

Вступ

Ще в 1954 р. Е. Бенвеніст, розмірковуючи над проблемою шляхів подальшого розвитку мовознавства, висловив ніби між іншим таку думку: «Мова характеризується передусім тим, що має всього два плани: означувальне й означуване. Дослідження лише тільки цієї конституювальної властивості мови й відношень регулярності чи дисгармонії, що вона (властивість) породжує, напружень у системі й змін, які з цього випливають у кожній конкретній мові, могло б послужити основою для особливої лінгвістики» [3, с. 45]. Хоча це міркування відомого французького мовознавця й не стало поштовхом до формування окремого напрямку в лінгвістиці, скажімо, лінгвістики асиметрії, однак, як свідчить аналіз пізнішого розвитку наукової думки, було по-своєму провіденційним. У цьому переконує той факт, що починаючи з другої половини ХХ ст. й до сьогодні дослідники все частіше зосереджують увагу саме на тих фактах і явищах мови, які не вкладаються у визначені тією чи тією дослідницькою призматикою рамки, перебувають на маргінесах мовної системи або окремих її підсистем, у тому числі й синтаксичної.

На рівні синтаксису складного речення проблема асиметрії форми й змісту як окремих предмет зацікавлення потрапила в поле зору

дослідників завдяки активній розробці в другій половині ХХ ст. питань семантичного, структурно-семантичного й функціонально-комунікативного синтаксису, зокрема формуванню погляду на речення як на багатоаспектну одиницю, структура й семантика (форма і зміст) якої є окремими, відносно самостійними рівнями організації (В. Белошাপкова [2], І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, Т. Колосова [5], С. Ломакович [6], Т. Шувалова [9] та ін.). Синтаксисти помітили, що деякі складні з погляду формально-синтаксичної організації речення на рівні семантичного устрою є простими й, навпаки, формально прості конструкції спроможні виражати складний зміст, що, звичайно, спонукало науковців під час дослідження «симетричних» конструкцій більш глибоко опрацьовувати й периферійні прояви – асиметричні. Завдяки такій стратегії на сьогодні в україністиці зібрано чимало даних щодо асиметрії форми й змісту на рівні складних речень. Так, побіжно цієї теми як методологічно важливої торкалися такі дослідники, як І. Вихованець, К. Городенська, Н. Гуйванюк, А. Загнітко, С. Ломакович, М. Русанівський, Р. Христіанінова [8] та ін., певні аспекти асиметрії на рівні тих чи тих типів речень схарактеризували М. Арделян, М. Греб, М. Заборна, П. Ткач, С. Глазова, С. Ломакович, Т. Спільник та ін. Серед останніх студій варто

відзначити дисертацію Р. Христіанінової, де цілий розділ присвячений характеристиці синкретизму в межах складнопідрядних речень сучасної української мови [8]. Разом із тим є підстави констатувати, що в межах наявних на сьогодні досліджень проблема вивчення синтаксичної асиметрії форми та змісту є побічною, що залишає чимало питань без відповіді й не дає цілісного уявлення про цей феномен, його причини, типові прояви й специфіку на рівні складних сполучникових реченнєвих одиниць сучасної української мови. Відтак потреба в узагальненні попередніх напрацювань з цього питання, у цілісному погляді на явище асиметрії, що забезпечить більш глибоке бачення системних зв'язків у синтаксисі сучасної української мови й визначає актуальність дослідження.

Метою статі є виявити складні сполучникові речення сучасної української мови, для яких характерна тенденція до якісної або кількісної асиметрії форми та змісту.

Результати дослідження

Сучасні дослідження складного речення позначені прагненням розмежувати різні рівні його аналізу, а саме формальний, семантичний і комунікативний, диференціювати властиві їм ознаки й описати кожен із цих рівнів за допомогою понять і термінів, що відповідають їхній природі [2; 5; 6; 8]. Аналіз того, як корелюють ознаки різних рівнів складного речення, виявив конструкції, яким невластива пряма відповідність між такими рівнями, як формальний і семантичний, а саме речення асиметричної будови. Дослідження організації таких конструкцій дозволяє виділити два типи невідповідності змісту їх формі – кількісну асиметрію та якісну асиметрію.

Першою явище асиметрії в системі складного речення в русистичі цілісно дослідила Т. А. Колосова, зокрема обґрунтувавши у своїй роботі доцільність використання в синтаксичних описах поняття «кількісна асиметрія» (невідповідність кількості предикативних частин, наявних у реченні, кількості пропозицій, заданих його схемною семантикою) [5]. У вітчизняній лінгвістиці на потребі дослідження асиметричних проявів у складних конструкціях як самостійному об'єкті лінгвістичної уваги наголосила С.В. Ломакович. Аналізуючи займенниково-співвідносні речення

української мови, відома синтаксистка ґрунтовно схарактеризувала асиметричні прояви в цьому класі складних одиниць, увівши в науковий обіг поняття «якісна асиметрія» (невідповідність значення, яке задане схемною семантикою, пропозитивній семантиці, яка виражена предикативними частинами) [6].

Кількісно асиметричними є складні сполучникові конструкції, у яких одиниці плану вираження й одиниці плану змісту не знаходять однозначного співвіднесення, тобто відсутня пряма відповідність між такими ознаками, як предикативність (характеризує формальний рівень речення) і пропозитивність (характеризує рівень семантичний і вможливорює аналіз особливостей змістової організації речення). З цього огляду кількісна асиметрія є прикладом семіотичної (за В. Гаком) асиметрії [4, с. 25–32].

Кількісна асиметрія складного речення зумовлена дією властивій будь-якій мові антиномії економії-надлишковості мовленнєвих зусиль. Ця антиномія виявляє себе у двох тенденціях – усуненні тавтології та компресії мовних одиниць, з одного боку, і збагаченні смислу цих одиниць, з іншого. Тенденція до економії мовних зусиль, компресії мови, пояснюється прагненням усунути непотрібну надлишковість у повідомленні. Прикладом такої тенденції є кількісно асиметричні складні речення, у яких кількість пропозицій є більшою, ніж кількість предикативних одиниць у формальній структурі складного речення.

У змістовій організації речення, відповідно до вчення Ш. Баллі, виділяються два основних рівні: 1) об'єктивний, який репрезентує реальну дійсність (диктумний рівень), і 2) суб'єктивний, який відображає ставлення мовця до повідомлюваного, оцінює ту чи іншу ситуацію, яку відображено в реченні (модусний рівень) [1, с. 44]. Аналіз кількісно асиметричних речень переконує в тому, що імпліцитним може бути як модусний, так і диктумний компонент.

Модусний компонент значення складного речення може бути елімінований на формально-граматичному рівні речення як у складносурядних, так і в складнопідрядних конструкціях. На рівні складносурядного класу речень прикладом кількісно асиметричних конструкцій з імпліцитним модусом є проти-

ставні, побудовані за зразком *Як важко мені даються ці уроки, мамо, але навчання ніколи не буває легким*. Між частинами подібного типу конструкцій немає відношення протиставлення, а сполучник *але* є сигналом нерозгортності, імпліцитності двокомпонентного висловлення й використовується в цьому реченні лише тому, що конструкція містить імпліцитну частину модусної, оцінної семантики: *Як важко мені даються ці уроки, мамо, але в цьому немає нічого дивного / але ви ж знаєте, що навчання ніколи не буває легким*. У зв'язку з цим виникає питання стосовно того, чому за наявності конструкцій з експлікованим модусом (у складнопідрядних супровідних) мовець віддає перевагу складносурядним протиставним із випущеним модусним компонентом. Пояснити цей феномен можна, очевидно, тим, що саме за використання протиставної конструкції в мовця з'являється можливість висловити своє бачення взаємозв'язку ситуацій більш експресивно, чому допомагає випущення передбачуваної й інтуїтивно очікуваної співрозмовником модусної частини.

На рівні складнопідрядних речень модусний компонент може бути представлений імпліцитно в конструкціях зі сполучником *якщо ... то*, наприклад: *Якщо ж говорити про творчий вечір, то він удався*. Як відомо, сполучник *якщо ... то* належить до числа підрядних сполучників, які сигналізують про умовні відношення між подіями. У наведеному ж прикладі умовно-наслідкового зв'язку не простежується, що можна пояснити наявністю між підрядними частинами імпліцитної ланки, зміст якої в себе вмщують вербалізовані компоненти речення, пор.: *Якщо ж говорити про творчий вечір, то варто зауважити / можуть сказати / хочу запевнити, що він удався*. Можливість існування подібних імпліцитних конструкцій підтверджується наявністю в текстах семантично адекватних експліцитних трикомпонентних висловлювань, пор.: *Якщо поглянути на філософічну систему Сковороди, то не можна не помітити, що в ній моменти практичного діяння містяться не як потенціальні і вивідні величини, а як безпосередні і чіткі формули* (М. Орест). Згорнуті, імпліцитні конструкції зрозумілі й без контексту, вони є нейтральним міжстильовим засобом і вживаються частіше, ніж експліцитні речення. Однак якщо автор (мовець) хоче

на щось звернути увагу читача, наголосити на важливості інформації, підкреслити власну позицію, то він обирає саме конструкції з експліцитним модусним компонентом. Це пояснює те, що експліцитні конструкції частіше трапляються в науковому, науково-популярному та публіцистичному стилях, де важливим є логічність викладу думки й переконливість тексту.

Диктумний компонент значення складного речення також може бути елімінований на формально-граматичному рівні речення в складносурядних і в складнопідрядних конструкціях. На рівні складносурядних речень диктумний компонент змісту не виражений у конструкціях зі сполучником *а то* на зразок: *Ходім до матері, а то ще дадуть прочухана* (М. Старицький), В. А. Белошапкова визначає подібні конструкції як речення альтернативної мотивації, у яких виражається вид причинової зумовленості – відношення мотивації, що засновані не на встановленні безпосереднього зв'язку між двома подіями, а на припущенні як необхідному з'єднувальному ланцюгові ймовірної третьої, прямо не названої в реченні події, яка могла б реалізуватися у випадку нездійснення події, названої в першій частині [2, с. 14]. У такому реченні може бути поновлена випущена предикативна частина, пор.: *Ходім до матері, бо якщо не підемо, то ще дадуть прочухана*.

На рівні складнопідрядних речень диктум випускається в порівняльних конструкціях зі складними скріпами на зразок *ніж коли, як коли, ніж якщо*, наприклад: *... ніколи ще хата з простим селянським начинням не здавалася такою убогою, як коли внесли до неї панський стілець...* (В. Дрозд). Такі двокомпонентні складні речення є імпліцитними варіантами семантично тотожних експліцитних складних речень, пор.: *... ніколи ще хата з простим селянським начинням не здавалася такою убогою, як почала здаватись, коли внесли до неї панський стілець*.

На противагу згортанню предикативних частин у реченневих конструкціях спостерігається й протилежна тенденція – до надлишковості. Кількісна асиметрія цього зразка на рівні сурядного речення виявлена в класі пояснювальних і розділових конструкцій, де тотожна денотативна ситуація вербалізується двічі в різних предикативних частинах [9, с. 90], наприклад: *Аліна вже давно навчилася*

все вирішувати сама, тобто вона не зважала на поради інших. Варто наголосити, що в таких випадках для вербального відображення однієї денотативної ситуації використовується форма складного речення, при цьому пропозиції інколи можуть різнитися. На рівні складнопідрядних речень монопропозитивну семантику можуть виражати займенниково-співвідносні й умовні речення, наприклад: *Першим, кого він побачив, був Захар Побережний...* (М. Стельмах), *Якщо хто щасливий, так це я*, які ідентичні за змістом простим, пор.: *Першим він побачив Захара Побережного...; Я щасливий*. Вибір речень розглянутого типу, структур поліпредикативних, для репрезентації монопропозитивного змісту мотивується тим, що асиметричні конструкції, порівняно із симетричними, є більш виразними. Вираження конструкцією змісту, що є для неї нетиповим, вторинним, породжує ефект експресивного сприйняття.

Якісна асиметрія – це здатність однієї форми виражати, крім основного значення, заданого формально-граматичним механізмом, додаткові відношення між предикативними частинами. У цьому випадку маємо зразки, що можуть розглядатися як приклади структурної парадигматичної асиметрії в таких її різновидах як полісемія, синкретизм і синонімія [4, с. 25–32].

Засобами вираження складного речення є специфічні формальні та формально-семантичні ознаки: характер синтаксичного зв'язку, наявність асемантичних та семантичних засобів зв'язку, модально-часовий план предикативних частин, гнучкість/негнучкість структури складного речення та ін. Із цими ознаками корелюють власне семантичні ознаки, а саме особливості лексико-семантичного оформлення предикативних частин, які суттєво впливають на тип речення, визначаючи характер його змісту, адже, як зазначає С. В. Ломакович, поняття форми складного речення – це не тільки кількість предикативних одиниць у складі речення, а й комплекс ознак, які сприяють формуванню певного відношення між предикативними частинами [6, с. 305–306]. Семантичні ознаки творяться певним лексико-семантичним оформленням складного речення й опосередковано пов'язані з формальним рівнем. Формуються вони або як відношення, що його задає синтаксичний механізм,

або всупереч йому, трансформуючи це відношення, що й призводить до асиметрії форми й змісту, тобто якісну асиметрію складного речення можна виявляти на основі встановлення відповідності/невідповідності змісту предикативних частин структурній схемі речення – «узагальненому зразку, що містить мінімум компонентів, необхідних для побудови речення» [7, с. 634].

Як засвідчує аналіз матеріалу, явище якісної асиметрії формального та семантичного рівнів організації складних сполучникових речень спостерігається майже в кожному з класів цих конструкцій.

На рівні складносурядного речення найменш схильні до асиметрії розділові речення, натомість найбільш схильні до вираження додаткових семантик єднальні, що можна пояснити природою кон'юнкції як простого співкладення двох ситуацій дійсності, між якими може виявлятися найрізноманітніший зв'язок. Єднальні речення можуть ускладнюватися такими відношеннями: зіставним, протиставним, допустовим, причиново-наслідковим, умовно-наслідковим, висновковим, приєднувальним. Наприклад, речення *Вона щось шепотіла йому, і він теж відшепочував їй* (П. Загребельний) ускладнюється зіставною семантикою, яка виникає внаслідок наявності у частинах лексики однієї тематичної групи. Зіставно-протиставні речення можуть актуалізувати єднальні, допустові, причинові, наслідкові, часові змістові відношення. Наприклад, у реченні *Іще не попритухали усі зірочки, а вже наш Кузьма Трохимович і скочив* (Г. Квітка-Основ'яненко) актуалізовано допустовий відтінок. У складносурядних градаційних реченнях української мови можуть формуватися смислові відношення приєднання, протиставлення, допусту, преференції, причини. Наприклад, у реченні *... не тільки радість та щастя промовляли тієї хвилини в серці, промовляв і жаль* (Д. Міщенко) актуалізована семантика протиставлення. Пояснювальні речення здатні виражати зіставно-протиставне, градаційне, наслідкове допустове відношення. Наприклад, у реченні *... зупиняться вони мали намір посеред лісу, тобто до будь-якого населеного пункту було бігти далеченько* (Л. Денисенко) семантику пояснення супроводжує відношення причини, пор.: *Зупиняться вони мали намір посеред*

лісу, **тому що** до будь-якого населеного пункту було бігти далеченько.

На рівні складнопідрядних речень якісна асиметрія також досить поширене явище. При цьому тенденція до поєднання кількох семантик в одній формі притаманна як для прислівних, займенниково-співвідносних, так і детермінантних формально-граматичних класів речень.

Так, складнопідрядні з'ясувальні речення можуть ускладнюватися семантикою означальною, причини, наприклад, у реченні *Лякаюся самої лише думки, що Лариса може дізнатися чи бодай запідозрити, що я тут виробляв* (В. Слапчук) актуалізується атрибутивне значення. Складнопідрядні означальні речення можуть ускладнюватися єднальною, причиновою й допустовою семантикою. Наприклад, у реченні *Султанські еміни, яким звелено було забрати майно колишнього великого візира ..., зацікавилися тільки коштовними оправами* (П. Загребельний) простежується допустове значення, пор.: *Султанські еміни, хоча їм звелено було забрати майно колишнього великого візира..., зацікавилися тільки коштовними оправами.*

У займенниково-співвідносних реченнях може виникати значення умови, причини, допусту, порівняння й зіставно-протиставності. Так, відношенням зумовленості пов'язані пропозиції головної та підрядної частин у реченнях: *Хто не любить, той не ревнує, давно відома річ* (О. Гончар) пор.: *Якщо не любиш, то не ревнуєш.*

Особливо схильні до вираження додаткових відношень детермінантні складнопідрядні конструкції, що можна пояснити несильним граматичним зв'язком предикативних частин. У складнопідрядних часових реченнях можуть виникати додаткові значення умови, причини, допусту, наслідку, зіставності, протиставності. Наприклад, у реченні *Він перестав ходити до тата, після того як Тимофій погрозово підняв на сина свого осикового бука* (М. Матіос) виразно помітним є відношення причини, пор.: *Він перестав ходити до тата, **тому що** Тимофій погрозово підняв на сина свого осикового бука.* У реченнях умови в складі семантичної структури паралельно з умовною логічною пропозицією актуалізуються й інші відношення, а саме часові, причинові, допустові, зіставні. Наприклад, функ-

цію актуалізатора причинового значення в умовних реченнях може виконувати частка вже, що підкреслює реальність викладеної в підрядному реченні умови, наприклад: **Якщо вже** прийшов, то заходь (із усн. мовл.) – *Оскільки прийшов, то заходь.* Серед причинових речень можна виокремити конструкції з додатковими значеннями пояснення, градації, наслідку. Наприклад, у реченні ... *Пепа навіть почав зикати до навколишньої дивної атмосфери, тим більше, що спромігся розпізнати серед присутніх декілька знайомих облич* (Ю. Андрухович) виникає пояснювальне значення, пор.: *Пепа навіть почав зикати до навколишньої дивної атмосфери, тобто спромігся розпізнати серед присутніх декілька знайомих облич.* Типовими додатковими значеннями, які активно «паразитують» на формі цільових речень, маючи при цьому власні мовні засоби вираження, є значення умови, наслідку, причини, преференції, єднальності, протиставності або допустовості. Так, у реченні *Потрібна була катастрофа на ЧАЕС, щоб усім стала очевидно небезпека найменшої недбалості* (із усн. мовл.) актуальним є наслідкове значення, пор.: *Сталася катастрофа на ЧАЕС, **так що** всім стала очевидно небезпека найменшої недбалості.* Значеннями, які ускладнюють семантику допустових складних речень, є зіставне, приєднвальне та умовне. Так, зіставне значення може формуватися в складнопідрядних допустових реченнях, коли зміст складових частин тільки зіставляється, а не контрастує, що призводить до послаблення невідповідності ситуацій, яке є необхідною умовою для формування допустової семантики, наприклад: *Деякі зауваження до роботи були, хоча в цілому дисертацію оцінили позитивно* (з усн. мовл.). У наслідкових реченнях типово можна актуалізуватися лише одне відношення, а саме відповідності, пор.: *Ми все вище піднімалися вгору, **так що** ставало важче й важче дихати. – **Що** вище піднімаємось вгору, то важче й важче дихати.* Порівняльні речення можуть ускладнюватися додатковим значенням зіставлення, приєднання, протиставлення, допусту, причини. Так, наприклад, у реченні ... *теплий вітерець обвіває її чорне спалене лице ..., **як** колись обвівав її свіже рум'яне лице...* (І. Нечуй-Левицький) відношення протиставлення виникає внаслідок уживання антонімічних лексем у головній і підрядній частинах.

Узагальнення засвідчує, що найвищою частотністю в плані ускладнення семантики характеризуються такі значення, як причини, допусту / протиставлення, наслідку, протиставлення й градації. Дещо меншою – мети, часу, розділовості. Показово, що активними є ті значення, що передбачають актуалізацію відношень ситуацій дійсності, одна з яких мотивує наступний стан речей. Це відповідає загальнокогнітивному механізму людського мислення в умовах амальгамності навколишньої дійсності намагатися виявляти в ній логічно дискретні ситуації, зв'язок між якими інтерпретувати доволі суб'єктивно, а інколи й невизначено. Таким чином, якісна асиметрія може виникати як між реченнями, що належать до одного формально-граматичного типу, так і між різнотипними конструкціями, що цілком закономірно з огляду на природу нечіткості концептуалізації людиною світу в конкретних умовах комунікації.

Висновки

Узагальнення напрацювань із питань синтаксису складного сполучникового речення сучасної української мови засвідчує, що проблема наукового осмислення явища формально-змістової асиметрії на рівні цих синтаксичних одиниць залишається периферійним об'єктом уваги дослідників. Такий стан речей не можна вважати задовільним, оскільки, як засвідчує аналіз, здійснений у статті, для складних реченневих конструкцій невідповідність їхнього формального й семантичного устрою є явищем надзвичайно характерним, що постає у двох іпостасях – кількісній асиметрії та якісній. Видається, що монографічне дослідження цієї проблеми може сприяти більш цілісному розумінню системності синтаксису як вершинного рівня мовної системи й дати базис для більш послідовних синтаксичних описів.

Список інформаційних джерел

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / пер. с франц. изд. Е. В. Вентцель и Т. В. Вентцель. Москва : Инostr. лит-ра, 1955. 416 с.
2. Белошапкова В. А. Предложения альтернативной мотивации в современном русском языке. *Исследования по современному русскому языку* / под ред. Т. П. Ломтева и А. А. Камыниной. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1970. С. 13–32.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика / [пер. с франц.]. Москва : Прогресс, 1974. 447 с.
4. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Морфология. Москва : Высшая школа, 1979. 304 с.
5. Колосова Т. А. Русские сложные предложения асимметричной структуры. Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1980. 164 с.
6. Ломакович С. В. Займенниково-співвідносні речення в сучасній українській мові : дис. ... д-ра філол. наук. Тернопіль : Тернопільський держ. педагогічний ін-т, 1993. 382 с.
7. Современный русский язык. Синтаксис / под ред. В. А. Белошапковой. Москва : Высшая школа, 1989. 800 с.
8. Христіанінова Р. О. Формально-граматична і семантико-синтаксична типологія складнопідрядних речень : автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ : Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови, 2013. 35 с.
9. Шувалова С. А. Использование формы сложного предложения при отражении одной денотативной ситуации. *Синтаксические отношения в сложном предложении* / [редкол.: Р. Д. Кузнецова и др.]. Калинин : КГУ, 1989. С. 90–99.

© О. О. Полозова

Стаття отримана 20.11.2016, прийнята 05.12.2016, оприлюднена online 07.12.2016

Complex Conjunctive Sentences with a Form and Content Asymmetry as the Periphery of the Modern Ukrainian Language Syntactic Subsystem

Polozova Olena

*H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Department of Ukrainian Studies and Linguistics Didactics, lecturer, Ukraine*

Abstract. The article outlines the typical symptoms of quantitative and qualitative asymmetry of the form and content at the level of complex conjunctive structures of the modern Ukrainian language. The analyzed material proves the prevalence of formal semantic inconsistencies in the syntax of a complex conjunctive sentence and proves the need for holistic and comprehensive studies of this phenomenon on the syntactic level of the Ukrainian language system as a whole.

Keywords: complex conjunctive sentence; quantitative asymmetry; qualitative asymmetry; mode; dictum; sentence structural scheme.

UDC 811.161

LCC Subject Category: P1-1091

DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-5>

References

1. Balli, Sh. (1955). *Obshhaja lingvistika i voprosy francuzskogo jazyka* [General linguistics and French language questions]. Moscow: Inostr. lit-ra (in Russian)
2. Beloshapkova, V. A. (1970). Predlozhenija al'ternativnoj motivacii v sovremennom russkom jazyke [Offers alternative motivation in modern Russian]. In T. P. Lomtev, & A. A. Kamynina (Eds.), *Issledovanija po sovremennomu russkomu jazyku* (pp. 13–32). Moscow: Izd-vo Mosk. un-ta (in Russian).
3. Benvenist, Je. (1974). *Obshhaja lingvistika* [General linguistics]. Moscow: Progress (in Russian).
4. Gak, V. G. (1979). *Teoreticheskaja gramatika francuzskogo jazyka. Morfologija* [Theoretical grammar of the French language. Morphology]. Moscow: Vysshaja shkola (in Russian).
5. Kolosova, T. A. (1980). *Russkie slozhnye predlozhenija asimmetrichnoj struktury* [Russian complex offers an asymmetric structure]. Voronezh: Izd-vo Voronezhskogo un-ta (in Russian).
6. Lomakovych, S. V. (1993). *Zaimennykovo-spivvidnosni rechenia v suchasnij ukrainskij movi* [Pronoun-comparable sentences in modern Ukrainian language] (Doctoral dissertation). Ternopil: Ternopilskij derzh. pedahohichni in-t (in Ukrainian).
7. Beloshapkova, V. A. (Ed.). (1989). *Sovremennyj russkij jazyk. Sintaksis* [Modern Russian language. Syntax]. Moscow: Vysshaja shkola (in Russian).
8. Khrystianinova, R. O. (2013). *Formalno-hramatychna i semantyko-syntaksychna typolohiia skladnopidriadnykh rechen* [Formal grammar and semantic and syntactic typology complex sentences] (Doctoral thesis). Kyiv: Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t ukr. Movy (in Ukrainian).
9. Shuvalova, S. A. (1989). Ispol'zovanie formy slozhnogo predlozhenija pri otrazhenii odnoj denotativnoj situacii [Using the form of a complex sentence upon reflection one denotative situation]. In R. D. Kuznecova, *Sintaksicheskie otnoshenija v slozhnom predlozhenii* (pp. 90–99). Kalinin: KGU (in Russian).

© O. Polozova

Received 2016-11-20, Accepted 2016-12-05, Published online 2016-12-07